

VIỆN HÀN LÂM
KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

LÊ HOÀNG TẤN

**CÁC TỘI XÂM PHẠM CHẾ ĐỘ HÔN NHÂN
VÀ GIA ĐÌNH THEO PHÁP LUẬT HÌNH SỰ VIỆT NAM
TỪ THỰC TIỄN THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH**

Ngành: Luật hình sự và tố tụng hình sự

Mã số: 9 38 01 04

LUẬN ÁN TIẾN SĨ LUẬT HỌC

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. TRẦN VĂN ĐỘ

HÀ NỘI - 2020

LỜI CAM ĐOAN

Xin chân thành cảm ơn Quý Thầy, Quý Cô Học viện Khoa học Xã hội Việt Nam đã cho tôi cơ hội học tập, nghiên cứu, đặc biệt xin cảm ơn Thầy PGS. TS Trần Văn Độ đã tận tình hướng dẫn tôi hoàn thành chuyên đề này. Tôi cũng xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các nội dung và số liệu nêu trong chuyên đề là trung thực. Những kết luận khoa học của chuyên đề chưa từng được ai công bố trong bất kỳ công trình nào khác

TÁC GIẢ LUẬN ÁN

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
CHƯƠNG 1. TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU	8
1.1. Tình hình nghiên cứu ở trong nước	8
1.2. Tình hình nghiên cứu ở nước ngoài	13
1.3. Đánh giá tình hình nghiên cứu và những vấn đề đặt ra cần nghiên cứu trong luận án :.....	16
CHƯƠNG 2. NHỮNG VẤN ĐỀ LÝ LUẬN VÀ LỊCH SỬ LẬP PHÁP HÌNH SỰ VỀ CÁC TỘI XÂM PHẠM CHẾ ĐỘ HÔN NHÂN VÀ GIA ĐÌNH	20
2.1. Khái niệm, các dấu hiệu pháp lý, cơ sở và ý nghĩa của việc quy định các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình	20
2.2. Khái quát lịch sử lập pháp hình sự Việt Nam về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình từ trước khi ban hành Bộ luật Hình sự năm 2015	62
2.3. Các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình theo pháp luật hình sự của một số quốc gia trên thế giới:	69
CHƯƠNG 3. THỰC TIỄN ÁP DỤNG QUY ĐỊNH PHÁP LUẬT CÁC TỘI XÂM PHẠM CHẾ ĐỘ HÔN NHÂN VÀ GIA ĐÌNH TẠI TP.HCM	83
3.1. Những điểm kế thừa và những điểm khác trong quy định của Bộ luật Hình sự năm 2015 so với Bộ luật hình sự năm 1999.....	83
3.2. Tình hình xét xử các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình tại TP.HCM	88
3.3. Thực tiễn định tội danh đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình tại TP.HCM	92
3.4 Thực tiễn áp dụng hình phạt đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân gia đình tại TP.HCM.....	114
3.5. Những vướng mắc, sai sót trong thực tiễn áp dụng pháp luật hình sự các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình tại TP.HCM.....	115

3.6. Nguyên nhân của những vướng mắc, sai sót trong thực tiễn xét xử các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình.....	117
CHƯƠNG 4. CÁC GIẢI PHÁP HOÀN THIỆN PHÁP LUẬT VÀ ÁP DỤNG ĐÚNG QUY ĐỊNH PHÁP LUẬT HÌNH SỰ ĐỐI VỚI CÁC TỘI XÂM PHẠM CHẾ ĐỘ HÔN NHÂN VÀ GIA ĐÌNH TẠI TP.HCM.....	121
4.1. Những yêu cầu của việc hoàn thiện pháp luật và áp dụng đúng các quy định của pháp luật hình sự đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình.....	121
4.2. Các giải pháp hoàn thiện quy định của pháp luật hình sự đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình	127
4.3. Các giải pháp áp dụng đúng quy định của pháp luật hình sự đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình	140
KẾT LUẬN	148
DANH MỤC CÔNG TRÌNH KHOA HỌC CỦA TÁC GIẢ ĐÃ CÔNG BỐ CÓ LIÊN QUAN ĐẾN LUẬN ÁN.....	152
DANH MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO	153
DANH MỤC CÁC BẢNG	166

DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT

BLHS:	Bộ luật Hình sự
CTTP:	Cấu thành tội phạm
CD HN&GD:	Chế độ hôn nhân và gia đình
CQĐT:	Cơ quan điều tra
HĐXX:	Hội đồng xét xử
PLHS:	Pháp luật Hình sự
TAND:	Toà án nhân dân
THTT:	Tiến hành tố tụng
TP.HCM:	TP.Hồ Chí Minh
TNHS:	Trách nhiệm hình sự
QĐHP:	Quyết định hình phạt
XHCN:	Xã hội chủ nghĩa
VPHC:	Vi phạm hành chính
VKSND:	Viện kiểm sát nhân dân

DANH MỤC CÁC BẢNG

Bảng 1. Thống kê số liệu xét xử các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình tại Tòa án các cấp của TP.HCM trong 15 năm, từ năm 2005 đến năm 2019.....	1
Bảng 2. Thống kê số liệu xét xử “Tội cưỡng ép kết hôn hoặc cản trở hôn nhân tự nguyện tiến bộ” theo Điều 146 BLHS năm 1999 và theo Điều 181 BLHS năm 2015 tại Tòa án các cấp của TP.HCM trong 15 năm, từ 2005 – 2019.....	2
Bảng 3. Thống kê số liệu xét xử “Tội vi phạm chế độ một vợ, một chồng” theo Điều 147 BLHS năm 1999 và theo Điều 181 BLHS năm 2015 tại Tòa án các cấp của TP.HCM trong 15 năm, từ 2005 – 2019.....	3
Bảng 4. Thống kê số liệu xét xử “Tội đăng ký kết hôn trái pháp luật” theo Điều 149 BLHS năm 1999 tại Tòa án các cấp của TP.HCM từ năm 2005 – 2019.....	4
Bảng 5. Thống kê số liệu xét xử “Tội ngược đãi hoặc hành hạ ông bà, cha mẹ, vợ chồng, con, cháu” theo điều 151 BLHS năm 1999 và theo Điều 185 BLHS năm 2015 tại Tòa án các cấp của TP.HCM trong 15 năm, từ 2005 – 2019.....	5
Bảng 6. Thống kê số liệu xét xử “Tội từ chối hoặc trốn tránh nghĩa vụ cấp dưỡng” theo Điều 152 BLHS năm 1999 tại và theo Điều 186 BLHS năm 2015 tại Tòa án các cấp của TP.HCM trong 15 năm, từ 2005 – 2019.....	6
Bảng 7. Thống kê số liệu áp dụng hình phạt và các biện pháp tư pháp đối với các tội xâm phạm chế độ HN&GD tại Tòa án các cấp của TP.HCM trong 15 năm, từ 2005 – 2019.....	7

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Nhà nước bảo vệ các quan hệ xã hội bằng pháp luật, trong các quan hệ xã hội thì nền tảng gia đình luôn được chú trọng nhằm bảo đảm các điều kiện để phát triển đất nước, xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

Gia đình là tế bào của xã hội, do đó muốn xây dựng xã hội phát triển tất yếu phải chú trọng đến sự phát triển lành mạnh của các tế bào và quan tâm đến việc bảo vệ quan hệ hôn nhân tiến bộ.

Từ xa xưa pháp luật và đạo đức, tập quán truyền thống cũng đã có những quy định trong việc thiết lập các hành vi xử sự đối với những vấn đề liên quan đến mối quan hệ về hôn nhân và gia đình.

Trong công cuộc cải cách tư pháp ở nước ta, Đảng và Nhà nước luôn quan tâm và đề cao đối với các chính sách trong hoạt động xây dựng và áp dụng pháp luật, nhiều nghị quyết đã ra đời để đáp ứng yêu cầu thực hiện nhiệm vụ chính trị trong giai đoạn mới như: Nghị quyết số 08/NQ-TW ngày 02/01/2002 của Bộ Chính trị về *“Một số nhiệm vụ trọng tâm công tác tư pháp trong thời gian tới”*, Nghị quyết số 48/NQ-TW ngày 24/05/2005 của Bộ Chính trị về *“Chiến lược xây dựng và hoàn thiện hệ thống pháp luật Việt Nam đến năm 2010, định hướng đến năm 2020”* và Nghị quyết số 49/NQ-TW ngày 02/06/2005 của Bộ Chính trị về *“Chiến lược cải cách tư pháp đến năm 2020”*[55, 56, 57].

Hiến pháp nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam năm 2013 được quy định tại Điều 36 nhằm bảo hộ chế độ hôn nhân gia đình theo nguyên tắc tự nguyện, tiến bộ, một vợ một chồng, vợ chồng bình đẳng, tôn trọng lẫn nhau. Nhà nước bảo hộ hôn nhân và gia đình, bảo hộ quyền lợi của người mẹ và trẻ em [106, Điều 36].

Chế độ hôn nhân và gia đình giữ vai trò quan trọng trong đời sống xã hội, nên được bảo vệ bằng nhiều phương tiện khác nhau, trong đó có phương tiện pháp luật mà vai trò quan trọng thuộc pháp luật hình sự. Pháp luật hình sự luôn dành sự quan tâm cho việc bảo vệ chế độ hôn nhân và gia đình thông qua việc quy định những hành vi cụ thể nào cho xã hội là tội phạm xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình và các biện pháp xử lý hình sự đối với người thực hiện hành vi nguy hiểm đó. Bộ luật Hình sự năm 2015 quy định các hành vi vi phạm chế độ

hôn nhân và gia đình bị xem là tội phạm và quy định các hình phạt đối với các hành vi đó từ Điều 181 đến Điều 187 ở Chương XVII Phần các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình [16].

Bộ luật Hình sự chỉ điều chỉnh những hành vi xâm phạm đến chế độ hôn nhân và gia đình mang tính chất nghiêm trọng có thể dẫn đến thiệt hại đến tính mạng, sức khoẻ, tài sản của những thành viên trong gia đình, của người khác, có thể gây ảnh hưởng đến trật tự an toàn xã hội, sự phát triển lành mạnh của xã hội, nhằm bảo vệ toàn xã hội nói chung, trong đó có mục đích bảo vệ giá trị tốt đẹp của gia đình, quyền và lợi ích hợp pháp của mỗi thành viên trong gia đình.

Hành vi của loại tội phạm này không chỉ trực tiếp xâm phạm đến chế độ hôn nhân và gia đình theo luật định mà còn gây ra nhiều hệ quả ảnh hưởng đến các mối quan hệ xã hội cần bảo vệ khác như tài sản, tính mạng, danh dự, uy tín của con người mà còn gây mất an ninh, trật tự, an toàn xã hội v.v..

Các hành vi xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình có khi diễn ra rất đơn giản, nhưng cũng có lúc diễn ra phức tạp, đa dạng, thậm chí xác định để xử lý rất khó khăn giữa ranh giới đạo đức, hành chính và tội phạm hình sự. Từ thực tế sinh động của cuộc sống cần thiết phải có nhận thức sâu sắc, khoa học về nhóm tội phạm này và phải có những quy định cần thiết, kịp thời của pháp luật để đưa vào áp dụng phù hợp trong thực tiễn.

Mặc dù vậy, về mặt lý luận hiện nhiều vấn đề chưa được nghiên cứu đầy đủ và có chiều sâu, bởi chưa được tiếp cận bằng nhiều cách tiếp cận nghiên cứu khác nhau, nhất là cách tiếp cận xã hội học pháp luật nói chung và xã hội học luật hình sự nói riêng.

Hiện tại có nhiều ấn phẩm, tài liệu, công trình nghiên cứu về nhóm tội phạm này, tuy nhiên về số lượng chưa nhiều và nhiều đề tài chưa mang tính chuyên sâu hoặc chưa đầy đủ ở các dạng tội phạm khác nhau, trong khi đó hành vi vi phạm chế độ hôn nhân và gia đình lại đang diễn ra hằng ngày, có khi âm ỉ bí mật, nhưng nhiều lúc lại có biểu hiện công khai với nhiều hậu quả mà dư luận xã hội đã có phản ứng mạnh mẽ.

Thực trạng trong nhận thức nghiên cứu lý luận làm ảnh hưởng đáng kể đến thực trạng điều chỉnh các quy định trong xây dựng pháp luật, nhiều quy định pháp luật đã không đáp ứng với đời sống thực tế của xã hội, thực tiễn áp

dụng cũng gặp nhiều khó khăn, bất cập bởi các quy định của pháp luật còn hạn chế và nhiều yếu tố khác tác động.

Mặt khác, trong thực tế áp dụng các quy định của pháp luật hình sự về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình vẫn còn nhiều vấn đề bất cập, như xác định tội danh, áp dụng điều luật và quyết định hình phạt cũng như những vấn đề liên quan khác vẫn còn tồn tại hạn chế, không đầy đủ về tính chất, mức độ phạm tội nên dẫn đến việc định tội không chính xác, mức hình phạt chưa đúng, góp phần cho việc các bản án bị hủy, bị sửa, hoặc làm oan, để lọt tội phạm, điều này đã làm giới hạn tính hữu hiệu trong phương pháp xử lý, giáo dục, răn đe và phòng ngừa chung.

Trước yêu cầu bảo vệ công lý, quyền con người, cải cách tư pháp hình sự theo hướng tăng cường tính chất hướng thiện trong xử lý tội phạm, đã đặt ra nhu cầu rất cần thiết để hoàn thiện pháp luật và xây dựng các giải pháp nhằm nâng cao chất lượng áp dụng pháp luật hình sự về các tội nói trên. Để thực hiện được nhu cầu đó, cần nghiên cứu sâu hơn, đầy đủ hơn các khía cạnh lý luận, sự điều chỉnh pháp luật và thực tiễn xây dựng và áp dụng pháp luật hình sự đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình.

Với ý nghĩa đó tác giả luận án chọn đề tài: “*Các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình theo pháp luật hình sự Việt Nam từ thực tiễn TP.HCM*” làm luận án tiến sĩ luật học, nhằm tiếp tục nghiên cứu và hoàn thiện pháp luật hình sự về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình, đưa ra các giải pháp bảo đảm áp dụng pháp luật đúng, góp phần nâng cao hiệu quả trong công tác phòng và chống loại tội phạm trên, thực hiện thiết thực nhiệm vụ cải cách tư pháp của Đảng và Nhà nước đề ra.

2. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu

2.1. Mục đích nghiên cứu

Luận án phân tích khái niệm và làm sáng tỏ một số vấn đề lý luận và những quy định của pháp luật liên quan đến các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình, thực trạng áp dụng pháp luật từ thực tiễn TP.HCM, đề xuất những kiến nghị để hoàn thiện pháp luật hình sự về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình, cũng như các giải pháp nâng cao chất lượng áp dụng pháp luật đối với nhóm tội phạm trên đạt hiệu quả tốt nhất. Nhằm mục đích góp phần bảo vệ công lý, quyền con người, đáp ứng hiệu quả hơn trong hoạt động cải

cách tư pháp hình sự theo hướng tăng cường hướng thiện trong xử lý tội phạm và người phạm tội.

2.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

Để đạt được mục đích nghiên cứu nêu trên, luận án tập trung giải quyết những nhiệm vụ sau:

Phân tích, đánh giá tổng quan tình hình nghiên cứu các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình ở trong nước cũng như trên thế giới tìm ra những vấn đề đã thống nhất và những vấn đề còn tranh luận để tiếp tục kế thừa và hoàn thiện.

Phân tích những vấn đề lý luận và khái quát về lịch sử các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình.

Phân tích các quy định của pháp luật hình sự Việt Nam về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình.

3. Đối tượng nghiên cứu và phạm vi nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Luận án lấy các quan điểm khoa học về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình; Các quy định của pháp luật hình sự Việt Nam và một số quy định của Luật hình sự một số nước trên thế giới về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình; Các số liệu về thực tiễn áp dụng pháp luật hình sự đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình trên địa bàn TP.HCM trong 15 năm, thời gian từ năm 2005 đến năm 2019 để nghiên cứu.

3.2. Phạm vi nghiên cứu

Dưới mã ngành Luật hình sự và tố tụng hình sự, luận án xác định phạm vi nghiên cứu chỉ trong giới hạn mã ngành đã đăng ký.

Phạm vi nghiên cứu được thực hiện trên các phương diện về thực trạng nhận thức lý luận; thực trạng của quy định pháp luật và thực tiễn áp dụng pháp luật, trong đó chủ yếu tập trung vào 2 nội dung là thực tiễn trong định tội danh và áp dụng hình phạt đối với các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình.

Địa bàn nghiên cứu từ thực tiễn tại Tòa án nhân dân hai cấp sơ thẩm và phúc thẩm của Thành phố Hồ Chí Minh, thời gian nghiên cứu trong 15 năm, từ năm 2005 đến năm 2019.

Đánh giá việc áp dụng các quy định của pháp luật về các tội xâm phạm chế độ hôn nhân và gia đình từ thực tiễn tại Tòa án nhân dân TP.HCM trong 15 năm, từ năm 2005 đến 2019 với những ưu điểm, hạn chế và nguyên nhân của